

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir

DUYARLI SÖZLÜK

TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI
VE
KAPSAYICI İLETİŞİM

OCAK - 2024
www.cigdemim.org.tr

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir

ÇİĞDEMİM DERNEĞİ

DUYARLI SÖZLÜK

Çiğdemim Derneği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Çalışma Grubu üyeleri
tarafından BİRLİKTE -2 Projesi kapsamında hazırlanmıştır.

Hazırlayanlar:
B. Dilek Yüceel
Fatih Fethi Aksoy
Filiz Hodul
Fitnat Çıtlak
Meliha Bilge

TCE Danışmanı & Ana Metin Yazarı:
Birce Albayrak

Tasarım ve Baskı:
Okapi Medya

@Ankara
Ocak 2024

"Çiğdemim Derneği Avrupa Birliği tarafından finanse edilen ve STGM tarafından yürütölen BİRLİKTE Kurumsal Destek Programı katılımcısıdır. Bu yayının içeriği tamamıyla Çiğdemim Derneği'nin sorumluluğu altındadır ve Avrupa Birliğinin ve STGM'nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir"

Duyarlı Sözlük içindeki metinler, görseller, grafikler ve bunların düzeni Toplumsal Cinsiyete Duyarlı ve Kapsayıcı İletişim üzerine genel mahiyette destekleyici rehber bilgi vermek amacı ile çalışmalar sonucu hazırlanmıştır. Hiç bir şekilde Çiğdemim Derneği bu konuda sorumlu değildir. İçerik ve öneri metinler üzerinde herhangi bir mesuliyet kabul etmemektedir.

Avrupa Birliğı tarafından
finansé edilmektedir

DUYARLI SÖZLÜK İÇERİK

Çiğdemim'den Duyarlı İletişime Davet Var	5
Biz Mahallemizde Neler Yapabiliriz?	7
Neden Duyarlı Sözlük	8-9
Duyarlı ve Kapsayıcı İletişim Dediğimiz	
Mahallemizde Yaşayan Sözlük	
 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Duyarlı İletişim Rehberi	
Kavramlar ve Anlamları	9-14
Ayrımcılık Nedir?	
Cinsiyet (Sex) Nedir?	
Toplumsal Cinsiyet (Gender) Nedir?	
Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (TCE) Nedir?	
Cinsiyetçilik/ Cinsiyet Önyargısı (Seksizm) Nedir?	
Cinsiyete Duyarlı Yaklaşım Nedir?	
Çeşitlilik ve Kapsayıcı Yaklaşım Nedir?	
Kalıp yargı (Stereotip) Nedir?	
Önyargı Nedir?	
 Ayrımcı Hitap Biçimleri ve Duyarlı Hitap Önerileri	15
 Ayrımcı Söz Öbekleri ve Duyarlı Kullanım Önerileri	16
 Ayrımcı Atasözleri	23
 Cinsiyetçi / Ayrımcı İfadelerden Günlük Hayatımıza Yansımalar	29
 Kaynakça	32

ÇİĞDEMİM'DEN DUYARLI İLETİŞİME DAVET VAR

131 yıl!

Evet yanlış okumadınız! Eğer hiçbir şey yapmazsak **Toplumsal cinsiyet eşitsizliği uçurumunu kapatabilmemiz için önümüzde tam 131 yıl var.**¹ Her yıl yayımlanan Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu, 2023 verilerine göre kadının siyasal hayata eşit katılımına 162 yıl, iş gücüne eşit katılımına ise 169 yıl var. Yasal koruma, hukuka erişim ve ayrımcı yasaların ortadan kaldırılması konusunda bu hızda gidersek uçurumun kapanmasına 286 yıl, çocuk yaşta evliliklerin son bulması için de 300 yıl olduğuna işaret ediyor.² Dünya Bankası, toplumsal cinsiyet uçurumu sıralamasında Türkiye 146 ülke arasında geçtiğimiz yıl 124. sırada iken bu yıl 129. sıraya gerilemiş durumda. Türkiye, bu sıralamada Ürdün, Hindistan ve Tunus'un hemen gerisinde yer alırken Zimbabwe, Bangladeş ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin ise çok gerisinde kaldı.

Kadına yönelik şiddet verilerine baktığımızda da durum pek iç açıcı değil. Dünyada, her 11 dakikada bir kadın veya kız çocuğu aile içinden biri tarafından öldürülüyor ve kadınların yarısı şehirde akşam saatlerinde yalnız yürümeyi güvenli bulmuyor. Dünya'da³ her 3 kadından 1'i, Türkiye'de⁴ ise her 10 kadından 4'ü hayatının bir evresinde şiddet veya tacize maruz kalıyor.

Bu çarpıcı veriler bize ne anlatıyor?

Toplumların yarısını oluşturan kadınların hayata eşit katılımlarının önünde yine toplumların inşa ettiği büyük engeller var.

Ekonomik, siyasal, hukuki hakların kullanımında ve tüm kaynaklara erişimde bu büyük eşitsizliğin resmini dönüştürmek zamanı, bugün ve hemen şimdi. Kendi topluluklarımızdan, kendi mahallelerimizden, kendi iş yerlerimizden, kendi okullarımızdan, kendi evlerimizden başlayarak...

Eşitlik, hakkaniyet, katılımcı bir demokrasi için toplumsal farkındalık ve kültürel dönüşüm acil ihtiyaç!

Afetlerde, ekonomik ve siyasal krizlerde, pandemide gördük ki cinsiyete duyarlı olmayan planlamalar ne yazık ki kadın ve kız çocuklarının orantısız olarak çok daha fazla mağdur olduğu sonuçlar doğurdu, doğuruyor.

İşte tam da bu krizler çağında, bir yol ayrımındayken önce mahallemize, sonra da duyarlı ve toplumsal dönüşüm odaklı tüm toplumsal oluşumlara "Duyarlı İletişim" için bir hatırlatma, farkındalık ve gündem davetimiz var.

BİZ MAHALLEMİZDE NELER YAPABİLİRİZ?

- Öncelikle hayatımızda yer bulan olumsuz kalıp yargıların ve ayrımcılık içeren iletişim biçimlerinin farkına varabiliriz.
- Bir grubu veya bireyi ayarıştıran, ayrımcılıkla hedef alan, aşağılayan, küçük düşüren veya suçlayan fıkra, atasözü ve deyimler kullanmayı bırakabilir, çevremizde kullanıldığında da bu farkındalığı uygun yaklaşımlarla yaymaya destek olabiliriz.
- Toplantılarımız veya etkinliklerimiz öncesinde “Duyarlı Sözlük” gibi duyarlı iletişim rehberleri ve araçlarından faydalanabilir, planlamalarımızda hatırlatmaları gözden geçirebiliriz.
- Dilin ve iletişimin canlı ve yaşayan bir araç olmasından hareketle, kapsayıcı ve eşitliğe duyarlı iletişimin de daima güncellendiğini ve sürekli bir öğrenme alanı olduğunu hatırlamalı: bu alandaki kaynakları takip ederek kendimizi ve kütüphanemizi güncelleyebilir, paylaşımlarımız için ortamlar organize edebiliriz. Örneğin, Şiddetsiz İletişim (Marshall Rosenberg) ve Olumlu Etkili İletişim (Thomas Gordon) modellerini de birlikte öğrenebilir, uygulayabiliriz.
- Duyarlı Sözlük çalışmamızı çevremizle birlikte günlük hayatımızda etkin kullanmaya ve kullanılmasını yaygınlaştırmaya çabalayabiliriz.
- Toplumsal Cinsiyet Eşitliği kavramlarını daha kapsamlı incelemek için Çiğdemim Derneği Oğuz Tansel Semt Kütüphanesi'nde bulunan kaynaklardan yararlanabiliriz.
- Hayatın içinde fark ettiğimiz ve bu çalışmada yer almayan ayrımcı/cinsiyetçi söz öbekleri/ deyim/ deyiş/ atasözü vb önerilerimizi dernekleğimizle paylaşabiliriz.
- Derneğimizin Toplumsal Cinsiyet Çalışma Grubu da dahil olmak üzere bu alanda eşitlikçi çalışmalar yapan çeşitli STÖ (Sivil Toplum Örgütü)'lere destek verebilir, çalışmalarına katılabiliriz.
- Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin sağlanması yolunda aklımıza gelen tüm fikirleri hayata geçirmek için çabalarımızı birleştirebilir, birbirimize destek olabiliriz.

NEDEN DUYARLI SÖZLÜK?

Duyarlı Sözlük, hayatın her alanında eşitlik ve kapsayıcı yaklaşımı benimsemeyi ve yaygınlaştırmayı öncelikleyen Derneğimizin, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (TCE) çalışmalarıyla ortaya çıkmış bir duyarlı iletişim aracıdır. Yaşayan bir sözlük olması niyetiyle yola çıktığımız bu süreçte ortaya çıkan bu sözlük; temel olarak cinsiyete duyarlı yaklaşımı odak almakla birlikte kadın, erkek, kız çocukları, oğlan çocukları, LGBTİ+ (ikilik dışı) bireyler, özel gereksinimi olan bireyler ve toplumsal alanda farklı ayrımcılık türlerine maruz kalan tüm birey ve topluluklara kapsayıcı dil ile iletişim kurabilmenin küçük adımları ve önerilerini de sunmaktadır.

Duyarlı iletişim, elbette ayrımcılıkla mücadelede tek yöntem değil, ancak toplumsal dönüşümde rolü büyük. Ayrımcılığa neden olan sistemsel sorunların ve engellerin farkındayız. Gücün egemen olduğu kültürün yarattığı yapısal sorunları çözmeye yönelik mücadelemiz devam ederken cinsiyetçi toplumsal kültürü dönüştürmede duyarlı iletişimin etkisini de biliyoruz. İşte tam da bu sebeple, Duyarlı Sözlüğü eşitlikçi, kapsayıcı kültürel değişime tamamlayıcı destek bir adım olarak ortaya koyuyoruz. Raflarda kalmayıp, zihinlerde ve kalplerde duyarlı yaklaşım ve dili hatırlatabilmesi niyetimizle bu çalışmayı öncelikle mahallemizle ve ilgilenen tüm paydaşlarımızla paylaşıyoruz.

DUYARLI VE KAPSAYICI İLETİŞİM DEDİĞİMİZ?...

Duyarlı ve kapsayıcı iletişim dediğimizde, toplum içinde her türlü ayrımcı, dışlayıcı, cinsiyetçi yaklaşım ve imaları barındıran iletişime karşı bir duruştan bahsediyoruz. Bu duruş, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir dili benimseyen ve ayrımcı kalıp yargılardan uzak bir iletişim yolunu benimsemeyi esas alıyor.

Toplum içindeki çeşitlilikleri zenginlik olarak gören kapsayıcı yaklaşım; farklılıkları dışlamadan, ötekileştirmeden kucaklamayı ifade eder. Aynı şekilde kapsayıcı iletişim de dildeki ötekileştirmeye karşıdır. İhtiyaçları gözetilen duyarlı yaklaşım ise kapsayıcı anlayış ve iletişimin temelidir. Günlük yaşamımızda, sosyal medya paylaşımlarımızda, iş yeri, ev veya arkadaş ortamımızda kullandığımız bir çok sözcük, söz öbeği, görsel materyal ve beden dili de dahil olmak üzere ürettiğimiz, aktardığımız mesajlar toplumsal kalıp yargıları barındırıyor. İletişimin sadece sözlü olmadığını hatırlamak bu noktada iyi olur. Kadınların sözünü kesmek, anlattıklarını önemsememek, kadınların önerdiği şeyleri hiç söylenmemiş gibi davranarak tekrar etmek, alaycı bir şekilde dinlemek, dinlememek ve hatta kullandığımız beden dili ile duyarlı ve kapsayıcı olmayan bir iletişim biçimini zaman zaman hayatın içinde

tecrübe ediyoruz. Kullandığımız her ayrımcı sözcük / söz öbeği, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sürmesine hatta yeniden üretilmesine hizmet ediyor ve biliyoruz ki cinsiyetçi gözlüklerimiz çok küçük yaşlarda henüz anaokulu ve ilkokul çağlarında inşa edilmeye başlıyor. Duyarlı Sözlük, işte bu cinsiyetçi gözlüklerimizin ve ayrımcı iletişim biçimlerimizin farkına varıp duyarlı ve kapsayıcı iletişim önerilerini hep birlikte geliştirmek ve hayatımızda yaygınlaştırmak için bir adım.

MAHALLEMİZDE YAŞAYAN SÖZLÜK

Çiğdem Mahallemizde başlattığımız Duyarlılık Sözlük, yalnızca bir sözlük değil; duyarlı iletişim'e yönelik bir çağrı. Yaşayan bir sözlük olmasına niyet ettiğimiz bu çalışmanın belirli aralıklarla hepimizden gelen yeni önerilerle, duyarlı alternatiflerle zenginleşmeye devam etmesini umuyoruz.

Bu sözlük oluşturulurken son bölümde yer alan kaynaklardan ve Çiğdemim Derneği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği çalışmaları yapan ekibimizin katkılarından faydalanılmıştır. Duyarlı Sözlük, kapsamlı bir kelimeler sözlüğü olarak değil ancak yaygın ayrımcı kalıp yargı örneklerini barındıran ve cinsiyetçi dil konusunda farkındalığı tetiklemeye yönelik rehber olabilmek için tasarlanmıştır.

Belli aralıklarla, gelecek olan yeni önerilerini de sözlük kapsamında değerlendirilip alternatifler geliştirilmesi planlanmaktadır. Bu şekilde tozlu raflara kaldırılan değil; yaşadıkça genişleyecek, güncellenecek bir rehber niteliğinde yaşayan bir sözlük hayal ettik ve adımlarımızı bu yönde attık.

Gözlemlediğiniz ve burada yer almayan ayrımcı ve/veya cinsiyetçi dil barındıran söz öbeklerini/deyim, deyiş ve atasözlerini Çiğdemim Derneğimize (dernek@cigdemim.org.tr) önerileriniz olarak iletebilir, Duyarlı Sözlüğün çevrimiçi, yaşayan bir sözlük olmasına aktif katkıda bulunabilirsiniz.

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ VE DUYARLI İLETİŞİM REHBERİ KAVRAMLAR VE ANLAMLARI

AYRIMCILIK NEDİR?

Ayrımcılık, aynı durumdaki bireylere farklı; farklı durumdaki bireylere aynı muamele yapmaktır.

Ayrımcılık;⁵ cinsiyet, ırk, dil, mezhep-din, cinsel kimlik, sosyal statü, medeni durum, engellilik gibi koşulların getirdiği özel kimlikler ve özellikler ile edinilen konum ve durumlara hak ve özgürlük açısından farklı muamele edilmesi olarak tanımlanabilir. Bu farklı davranış ise pozitif veya negatif

5- Ankara Üniversitesi-Açık Ders : "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Temel Kavramlar Üzerine"

yönde olabilir.

Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının varlığı ise en önemli toplumsal sorun alanlarından biridir. Bu nedenle de Birleşmiş Milletler (BM) tarafından, toplumsal cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılmasına yönelik “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW)” 1979’da imzalanmış ve 1981 yılında yürürlüğe girmiştir. Kadın hakları alanında en temel sözleşmelerden olan CEDAW toplumsal cinsiyet ayrımcılığının en kapsamlı tanımını en kapsamlı yapan ilk metindir.

AYRIMCILIK TÜRLERİ:

Pozitif Ayrımcılık ve Negatif Ayrımcılık

Pozitif ayrımcılık dediğimizde sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal yaşamda bireylerin veya toplulukların taşıdıkları özellikler, kimlikler veya şartları nedeniyle dışlanmış ve haklara erişimde geride kalmış olma durumlarını azaltmayı ve uzun vadede tamamen ortadan kaldırmayı hedefleyen politika ve uygulamaları ifade eder. Eşit şartlara sahip olmayan ve özel ihtiyaçları olan bireylerin, kadınların, çocukların ihtiyaçlarına göre toplumsal engeller kalkana kadar desteklenmesini sağlayan bu uygulamalara şu örnekler gösterilebilir.

Türkiye’de engellilerin işçi olarak istihdamının desteklenmesi için 4857 Sayılı İş Kanununun 30. Maddesinde öngörülen kota sistemi ile 50 kişiden fazla çalışanı bulunan bir iş yeri için %3’lük engelli kotası olması durumu, bir pozitif ayrımcılık örneğidir. Ayrıca mecliste %20’yi geçemeyen kadın temsil oranı için eşitlik sağlanana kadar faydalı olabilecek olan pozitif ayrımcılık uygulamalarına ise aday listelerinin oluşturulmasında cinsiyet kotasının uygulaması; listelerdeki toplam aday sayısının belli bir oranının kadınlar için ayrılması ve listelerin kazanabilecek sıralarına kadınların yerleştirilmesi için cinsiyet kotasının fermuar sistemi ile desteklenmesi de örnek olarak verilebilir. Bireylerin güçlenmesi ana hedefi ile engeller kalkana kadar bu tarz uygulamaların faydasına baktığımızda ise istatistikler faydayı açıkça ortaya koyuyor. Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN Women) ve Parlamentolar Arası Birlik (IPU) 2023 yılı raporuna göre kota uygulaması olan ülkelere kadın temsiliyet oranlarının arttığını gösteriyor.⁶

Ayrımcılık, bir kişiye ya da gruba, belli özelliklerinden, şartlar ve/veya kimliklerinden ötürü olumsuz önyargılarla ve haklarını kullanmayı olumsuz

6- Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN Women) ve Parlamentolar Arası Birlik (IPU) 2023 yılı haritalaması: <https://turkiye.un.org/tr/224322-un-women-ipu-%E2%80%9Csiyasette-kad%C4%B1n-2023%E2%80%9D-haritas%C4%B1na-g%C3%B6re-kad%C4%B1nlar%C4%B1n-siyasete-kat%C4%B1l%C4%B1m%C4%B1-e%C5%9Fitlikten>

etkileyecek şekilde davranmaya denir. Kelime olarak yalnızca ayrımcılık olarak kullanıldığında genellikle olumsuz yönde olan negatif ayrımcılık kastedilir.

Örneğin işe alım sırasında, cinsiyetçi yaklaşımla erkek çalışan tercihi bulundurulması; sağlık, eğitim, hukuk hizmeti gibi kamusal hizmetlerin sunumunda belirli bir sosyal, ekonomik statü, dil, mezhep-din vb. farklı kimliklerinden dolayı erişimde gecikme gibi zorlukların olması negatif ayrımcılığa girer.

Pozitif ayrımcılık uygulamalarının bireylerin güçlenmesine yönelik değil tam tersi bağımlılığı arttıran bir yaklaşıma dönüştüğü zaman faydalı olmadığını biliyoruz. Bu bilinçle politikaların "eşitleyici önlemler" içermesi ve toplumdaki engelleri devam ettirmeye değil kaldırmaya yönelik tasarlanmasının da önemine dikkat çekmek isteriz.

Dolaylı ve Doğrudan Ayrımcılık

Bir kural veya uygulamanın belli bir milliyet, din, etnik köken, cinsiyet, yaşta olan kişiler için toplum içinde daha dezavantajlı bir konum ortaya çıkarmasına dolaylı ayrımcılık (örtülü ayrımcılık) denmektedir.

Doğrudan ayrımcılık ise kesişen koşul ve kimliklerinden (dil, din, etnik köken, cinsel yönelim, yaşa veya özel gereksinimine bağlı) bir veya birden fazlasına dayalı olarak insan hak ve özgürlüklerinden yararlanmasını ve bunları kullanmasını engelleme veya zorlaştırma niyet ve etkisine sahip her türlü politika ve/veya uygulamadır.

CİNSİYET (SEX) NEDİR?

Cinsiyet, kadın ve erkek bedenindeki doğuştan gelen biyolojik farklılıklara işaret eder. Cinsiyet kimliği öğrenilmemiş, inşa edilmemiştir.

TOPLUMSAL CİNSİYET (GENDER) NEDİR?

Bir bireyin toplumsal cinsiyeti, sadece doğal ve biyolojik olarak belirlenmeyen, daha çok norm ve kalıp yargılar tarafından dayatılan rol ve özelliklerden oluşur.

Kadınlar ve erkekler için toplum tarafından ve toplumsal olarak inşa edilen roller, davranışlar, eylemler ve nitelikler "toplumsal cinsiyet" kavramı ile ifade edilir. Toplumsal cinsiyet zamana ve kültüre bağlı olarak değişiklik gösteren bir yapıdır."⁷

Toplumsal Cinsiyet tanımı yapan uluslararası sözleşme olan “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi”ne göre **“toplumsal cinsiyet”** toplum tarafından kadın ve erkeğe yüklenen ve sosyal olarak kurgulanan roller, davranışlar ve eylemler anlamına gelir. (İstanbul Sözleşmesi, Madde 3.3)

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ (TCE) NEDİR?

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (TCE), farklı cinsiyetlere sahip bireylerin eşit haklara sahip olmasını ifade eder. Toplumsal cinsiyeti ne olursa olsun bireylerin tüm kamusal ve özel yaşam alanlarına eşit seviyede katılımı, erişimi ve bu alanlarda eşit seviyede varlık gösterebilmesi anlamına gelir. Toplumsal eşitsizliklerle karşılaşma, kadınlar ve kız çocukları için doğumdan itibaren başlayabilir ve hatta yaşamları boyu devam edebilir.

TCE anlayışı, sağlık hizmetleri, yeterli beslenme, hukuki hizmetlere ve eğitim, sanat, teknoloji olanaklarına erişimden iş gücüne eşit katılım, karar alma süreçlerine eşit katılım ve eşit siyasal temsiliyete kadar hayatın her alanını kapsayan hakkaniyetli bir süreci anlatır. Hayatın her alanında haklara, servis ve olanaklara erişimden, eşit katılıma ve temsiliyete kadar her süreçte hakkaniyeti gözetmeyi gerektirir.

Özetle TCE, her alanda eşitsizliklerin giderilmesi için ihtiyaç odaklı ve hak temelli yaklaşımla bireylerin güçlenmesini destekler.

CİNSİYETÇİLİK / CİNSİYET ÖNYARGISI (SEKSİZM) NEDİR?

Cinsiyet önyargısı veya cinsiyetçilik (seksizm), temelde bir cinsiyeti herhangi bir alanda ötekileştirmeyi ifade eder. Bir diğer deyişle bir cinsiyeti diğerine tercih etmek cinsiyetçi bir yaklaşımdır.⁸ Cinsiyet önyargısı, kalıp yargılar farklı cinsiyetlerle ilişkilendirdiğinde ortaya çıkar ve ayrımcılık olarak sonuçlanan sadece cinsiyeti nedeniyle bir kimseye farklı davranma davranışına yol açar. Cinsiyetçi (Seksist) yaklaşımda bireyin varl sahip olduğu beceriler, yetenekler ve nitelikler dikkate alınmaz, onun yerine cinsiyetine yönelik toplum tarafından etiketlenen kalıp yargılar ön plandadır. Çok küçük yaşlardan itibaren öğrenilen cinsiyetçi kalıp yargılar, toplum tarafından inşa edilmiş kadınlık ve erkeklik rolleri aracılığıyla bireylere dayatılır.

8- Türkiye Barolar Birliği (TBB) Hak savunucusu Avukatlar için Rehber Kitap Serisi 4: Toplumsal Cinsiyet: https://ihem.barobarlik.org.tr/Contents/Upload/4---Toplumsal-Cinsiyet_mjntrzfif.mmq.pdf

CİNSİYETE DUYARLI YAKLAŞIM NEDİR?

Cinsiyete duyarlı yaklaşım, erkekler ve kadınlar arasında farklara dayanan hassasiyetleri gözeten, ayrımcılık yapılmadan eşit ve hakkaniyetli bir yaklaşımı ifade etmektedir. Her alanda uygulanabilecek bu yaklaşım, var olan eşitsizlikleri azaltmayı ve nihai olarak da ortadan kaldırmayı hedefler. Cinsiyete duyarlı tasarım ve iletişim olduğu gibi; cinsiyete duyarlı veri toplama, analiz, değerlendirme, planlama, bütçeleme, satın alma gibi hemen her alandaki faaliyetler cinsiyete duyarlı bakış açısıyla tasarlanabilir, uygulanabilir ve yönetilebilir.

ÇEŞİTLİLİK VE KAPSAYICI YAKLAŞIM NEDİR?

“Çeşitlilik, genel olarak tüm farklılıklarımızı ifade eder. Bizi benzersiz kılan her şey, çeşitlilik tanımının bir parçasıdır.

Kapsayıcılık, bu çeşitli güçleri ve kaynakları yararlı bir şekilde bir araya getirmeyi ve kullanmayı içerir.”⁹

Kapsayıcı yaklaşım, cinsiyet, din, dil, ırk, renk, sağlık ve sosyo-ekonomik durumlar gibi sosyal ve biyolojik kimliklerimizden bağımsız olarak kadın, erkek ve ikilik dışı (non-binary) tüm bireylerin ihtiyaçlarının, temsiliyetlerinin gözetildiği hakkaniyetli bir anlayışı ifade eder.

KALIP YARGI (STEREOTİP) NEDİR?

Kalıp yargı veya stereotip belirli bir grubun ya da sosyal sınıfın üyelerinin nitelikleri ve özellikleri konusundaki bilişsel genellemeler kümesidir. Kalıp yargılar algıları ve yargıları basitleştirir ve hızlandırır ancak bunlar genelde abartılıdır, olumludan ziyade olumsuzdur. Söz konusu özellikleri taşımayan bir örnekle karşılaşılsa bile, kalıp yargı değiştirilmez.¹⁰

“Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, genel toplumsal cinsiyet algısının pratikteki karşılığı niteliğindedir. Kalıplaşmış ve zaman içerisinde yerleşmiş kökenleri vardır. Cinsiyetler arasındaki eşitsiz ilişkilerin kaynağını oluşturur. Her gün tekrarlanan bu varsayım ve fikirler bireylerin çok yönlü ve karmaşık yapısını sınırlandırarak algıları tek tipleştirir. Örneğin iki cinsiyetli bir toplum yapısı olduğunu ve bir cinsin diğeri üzerine üstünlüğünü kabul ve empoze eder. Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları dile ve her türlü iletişime özellikle karakter, fiziksel özellikler, roller ve meslekler gibi alanlarda yansır.”¹¹

9- Global Compact Türkiye İş Dünyasında Çeşitlilik ve Kapsayıcılık Rehberi (2020)

10- Karakaş, S. (2017). Prof. Dr. Sirel Karakaş Psikoloji Sözlüğü:

Bilgisayar Programı ve Veritabanı - www.psikolojisoszlugu.com (sürüm: 5.2.0/2022)

11- UNDP Toplumsal Cinsiyete Duyarlı İletişim Rehberi

ÖNYARGI NEDİR?

Önyargı, kanıta ve bilgiye dayanmayan her türlü ön fikir olarak tanımlanabilir.¹² Herhangi bir durum, grup, kimse ve/veya şey(ler) hakkındaki önceden edinilmiş ön fikirler olumlu veya olumsuz yargı içerebilir. Toplum içinde önyargılar yaş, cinsiyet, görünüm, etnik, sosyal ve dinsel kimlikler gibi çok farklı yelpazede etkinliğini gösterir.

Bilinçsiz Önyargı (Unconscious Bias): 1990'ların ortalarında kullanılmaya başlayan "Bilinçsiz Önyargı veya örtülü/örtük önyargı ise anlayışımızı, eylemlerimizi ve kararlarımızı habersiz bir biçimde etkileyen bilinçsiz tutumlar ve kalıp yargılar (Stereotipler/ stereotypes) olarak tanımlanıyor. (Greenwald & Banaji, 1995).¹³ Kasıtlı veya kontrol edilebilir bir tutum olmaması önyargının bilinçsiz olması farkını doğurur. Ancak kasıtsız olması zararsız olduğu anlamına gelmez.¹⁴

12- Ankara Üniversitesi-Açıkders Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Temel Kavramlar Üzerine

13- Greenwald, A. G., & Banaji, M. R. (1995). Implicit Social Cognition. Attitudes, Self-Esteem and Stereotypes. Psychological Review, 102, 4-27. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-295X.102.1.4>

14- Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar - Current Approaches in Psychiatry 2022; 14(3):414-426.

Bilinçsiz Önyargı: Tanımı ve Önemi (Unconscious Bias: Definition and Significance), Y. Suveren

AYRIMCI HİTAP BİÇİMLERİ VE DUYARLI HİTAP ÖNERİLERİ

KADIN MI? BAYAN MI?

Kadınların bayan kelimesinin kullanılma biçimlerinden ötürü duyulan rahatsızlık, elbette bir hitap biçimi olarak “bay-bayan” veya “bayanlar ve baylar” duyuru ve anonslardaki ikili kullanımına karşı değil. Rahatsızlığın asıl sebebi, söz konusu iki cinsiyet olduğunda somut örnek olarak tuvaletlerde, kuaförlerde, spor müsabakalarında, alışveriş merkezlerinde soyunma kabinleri gibi alanlarda cinsiyet belirtmek için “erkek” kelimesine karşılık “bayan” kelimesinin kullanılması halleridir. Bu ve benzeri mekanların tabelalarında örneğin “erkek tuvaleti” yazıyorsa “kadın tuvaleti” kullanılmasının tercih edilmesi duyarlı yaklaşım olarak önerilir. Ancak, örneğin bir spor müsabakasında erkek takımı deniyorsa “bayan” takımı şeklinde cinsiyetçi kullanımlardan vazgeçilmesi, kadın takımının kullanımın tercih edilmesi duyarlı yaklaşıma örnektir.

Bayan bir cinsiyeti belirtmez ancak hitap edilen kişinin tercihini gözeterek bir hitap biçimi olabilir. Bayan kelimesinin cinsiyet belirtmek amacıyla kullanılması dil kuralları gereği de yanlıştır.

İkili cinsiyetin betimlendiği cinsiyetçi iletişimde erkek kelimesine karşılık bayan kelimesi kullanıldığında gerekçesi genellikle nazik olma amacı taşır. Çünkü, kadın kelimesinin toplum içinde olumsuz bir anlam taşıdığı varsayımı yaygındır. Oysaki altta yatan kültürel kalıp yargılar, erkek-egemen bu ayrımın kadının medenî durumuna, bekâretine, cinselliğine atıfta bulunduğunu ve kadın olmayı da olumsuz damgaladığını ortaya koymuştur. Diğer bir deyişle, cinsiyet kimliği özelinde “kadın” yerine “bayan” kullanımı ayrımcı zihniyetin dilde ortaya çıkış halidir. Anne, abla, eş, bacı gibi kalıplara sıkıştırılmadan kadın kelimesinin kullanımı ve toplumsal kalıp yargılara dayanarak ayıplanan, utarılan tüm olumsuz anlamlara karşı durarak kadın kelimesine sahip çıkmayı ifade eder. İşte bu anlayıştan hareketle Duyarlı Sözlük içinde adam ve kadın kelimelerinin cinsiyetçi kullanımlarından bazı yaygın örnekleri ve yerine kullanabileceğimiz duyarlı önerileri derledik.

Ayrıca Duyarlı Hitap İçin;

- Kendilerini tanımlarken kimlik ifadelerinde kişilerin tercihlerinin olup olmadığı, mümkünse önceden öğrenilmelidir. Herhangi bir yeni buluşma/tanışma veya toplantı/etkinlik öncesi yazılı olarak veya buluşmanın ilk başında sözlü olarak da öğrenmek, çevrim içi buluşmalarda ise

ekranlarında hitap edilmesini istedikleri sıfat ve isimlerini belirtmelerini isteyerek başlamak kapsayıcı ve duyarlı iletişime somut ilk adımlardan sayılabilir. Örneğin hitap olarak kullanılan siz/sen, bay/bayan, hanım/bey, ikilik dışı (non-binary) hitap şekillerinden hangisini tercih ettiği veya çoklu ismi olanların hangi isimle çağrılmayı istediği en başta öğrenilebilir.

- Olumsuz ön yargıları içeren hitap kalıpları yerine, kişilerin kendileri için tercih ettiği hitapların kullanılmasına özen göstermek duyarlı iletişimde kapsayıcı hitap için önemli bir başlangıçtır. Örneğin Bay/Bayan ya da Hanım/Bey yerine İsim ve Soy isimleri/ ya da katılımcı kişinin tercihinine göre sadece isimlerle hitap edilmesi). Özellikle kendilerini kadın veya erkek olarak tanımlanmasını istemeyen ikilik-dışı (non-binary) bireyler Bay/Bayan ya da Hanım/Bey gibi hitapların isimlerinin önlerinde veya ardında kullanılmasını istemeyebilirler.
- Ayrıca "güzelim, canım, kuzum" / "bizim kız/ oğlan bu işi iyi yapar" gibi kalıpları çalışma ortamlarında, etkinliklerde hitap olarak kullanmamaya özen gösterelim. Bu hitap tarzları genellikle içinde yaş ayrımcılığının bir boyutu olan ve genç bireylerin tecrübe eksikliğine vurgu yaparak üstten bakış yaklaşımını benimseyen ayrımcı kullanımlar olarak algılanmaktadır. Özellikle, çocuklarla ve gençlerle olan duyarlı iletişimde bu ayrımcı hitapları kullanmamaya özen gösterilebilir.
- Toplumsal cinsiyet eşitliğini ve duyarlı, kapsayıcı hitap şekilleri mesleki referanslarla da desteklenebilir. Örneğin "kariyer sahibi kadın" yerine "profesyonel, yönetici iş-insanı" / Host veya hostes yerine "kabin görevlisi"/iş adamı veya iş kadını yerine "iş insanı" gibi kapsayıcı olan kullanımları tercih edin. Ayrıca meslekler için cinsiyet hitaplarını sıfat olarak kullanmayı bırakalım. Buna yönelik cinsiyetçi kullanımlarda (örneğin kadın/bayan mühendis", "erkek hemşire" "göçmen/ mülteci /İngiliz/Alman vb. doktor") sıfat şeklinde cinsiyet veya başka bir kimlik etiketi koymadan doğrudan gazeteci, mühendis, hemşire, doktor gibi ifadeler kullanmaya özen gösterebiliriz.

Ayrımcı Kullanım Örnekleri:

- Bayan Kuaförü / Erkek Kuaförü
- "Özürlü" / "Engelli"
- Özürlü/ Engelli Çocuk/ Öğrenci
- Kadın/ Bayan Mühendis
- Kadın/Erkek Hemşire/ Doktor
- İngiliz/Alman LGBTİ+ Mülteci
- Bayan Şoför

Duyarlı İletişim Önerileri:

- Kadın Kuaförü/ Erkek kuaförü
- "Özel Gereklinimi Olan Bireyler"
- Özel gereklinimi olan çocuk/ öğrenci
- Mühendis
- Doktor/ Hemşire
- Mülteci
- Şoför

AYRIMCI SÖZ ÖBEKLERİ VE DUYARLI KULLANIM ÖNERİLERİ

Kalıplaşmış söz öbekleri olarak da bildiğimiz deyimler gündelik hayatta sıklıkla kullandığımız ve kendilerine özgü anlamlar taşıyan yapılara sahiptir. İçerdikleri cinsiyetçi kelimeler veya toplumsal olarak inşa edilmiş ayrımcı anlamlar taşıyan deyim örneklerini aşağıda sizin için derledik. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı farklı iletişim rehberleri ve kendi çalışmalarımız sonucunda cinsiyetçi kalıp yargıları yeniden üreten deyimlerin okullarımızda, iş yerlerimizde, evlerimizde, mahallemizde yaygın olarak karşımıza çıkmaktalar. Ayrımcı deyim ve söz öbeklerine karşı duyarlı iletişim önerilerini aşağıda bulabilirsiniz. Hep birlikte çoğaltmak ve farkındalıkla dilimizden ayıklamak için bu alanı sizlerden gelecek katkılarla zenginleştirmeye devam ediyor olacağız.

AYRIMCI DEYİMLER VE SÖZ ÖBEKLERİ	DUYARLI İLETİŞİM ÖNERİSİ
adam adama oynamak	birebir oynamak
adam etmek	eğitmek, yetiştirmek, bir yeri düzenlemek
adam gibi	doğru, düzgün
adam kayırma	insan kayırma, ayrıcalık tanıma
adam olana çok bile	insan olana çok bile
adam olmak, adama dönmek	insan olmak
adam sendecilik	umursamazlık, boşvermişlik
adam/gün	günlük ücret/yevmiye/gündelik
adama benzemek	insana dönmek, benzemek
adamcağız, kadıncağız, çocukcağız, kızcağız (Küçümseme, aşağıılama, acıma ifadesi içerdiği için kullanılması önerilmiyor.)	adam, kadın, çocuk, kız
adamdan saymak, adam yerine koymak	insan yerine koymak, değer vermek / dikkate almak, bir kimseye gereğinden fazla değer vermek
adamın dibisin (argo)	insanın dibisin, muhteşemsin, harikasin
adamına düşmek/adamına çatmak/tam adamını bulmak	işinin ehli ile/ uzmanıyla karşılaşmak, en uygun kişiyi seçmek, (alay) en uygunsuz kişiyi seçmek
adamlığa sığmamak	insanlığa sığmamak
adamsın	insansın, mertsin, harbisin
ademoğlu	insan/insanlık
ana avrat düz gitmek	küfür etmek
ana kucağı	aile kucağı

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir

anasına avradına sövmek	küfür etmek
anasını ağlatmak	bir kimseye eziyet etmek
anasını bellemek	en büyük kötülüğü yapmak
anasını satmak	boşvermek
anasının gözü	kurnaz, (argo) çok ağgözlü, dalavereci, hinoğluğun
anasının nikâhını istemek	bir şeye değerinden çok para istemek
baba evi, ata evi, baba ocağı	aile evi, ocağı
baba parası, baba/dede mirası	aile parası, miras
babalanmak (argo)	öfkelenmek, sinirlenmek, diklenmek diklenerek kabadayıcı davranmak)
babalar gibi	yakışır biçimde, kolaylıkla, rahatça, yiğitçe
babasının malı/çiftliği	kendisinin ya da ailesinin malı
babayiğit	yiğit, mert, yürekli kimse, güçlü kuvvetli
bayan ¹⁵	kadın
bilim adamı	bilim insanı
bir kıza dünür düşmek	evlilik isteği
bu işin adamı	bu iş için biçilmiş kaftan
cinsel tercih (cinsel tercih "gönüllü bir seçimi" akıllara getirebilmektedir, oysa cinsel yönelim bir tercih değildir). ¹⁶	cinsel yönelim
cinsiyet değiştirme ya da cinsiyet düzeltme ameliyatı	beden uyum süreci, beden uyum ameliyatı
dava adamı	dava insanı; bir amaç uğruna sürekli çalışan kimse
dayı dayı yürümek	saldırgan ve kaba davranışlar sergilemek, güç gösterisinde bulunmak

15- Hitaplardaki "bay/bayan" kullanımı dışında "bayan" kelimesinin cinsiyetçi kullanım şekillerine karşı duyarlı kullanım ve açıklama detay için "Bayan mı? Kadın mı?" başlıklı bölümüne bakabilirsiniz.

16- "Cinsel yönelim kavramıyla ilgili pek çok yanlış bilgi ve düşünce var ne yazık ki. Hatta "cinsel yönelim" kavramının kendisi bile pek bilinmiyor. Pek çok kişi hala "cinsel tercih" veya "cinsel seçim" sözcüklerini kullanıyor. Oysa böyle söylendiği zaman kişinin kime ya da kimlere cinsel ilgisi olduğunu seçebileceği gibi bir anlam çıkıyor ortaya. Burdan yola çıkarak da bu "tercih" in değiştirilebileceğini düşünüyor insanlar. Oysa bu kesinlikle doğru olmayan bir düşünce. Cinsel yönelim tercihe bağlı olmadığı gibi hiç bir çeşidi de hastalık değildir, iyileştirilmesi gibi bir durum söz konusu değildir.

"Cinsel kimlik ile cinsel yönelim arasındaki farkı bilmekte de fayda var. Cinsel kimlik kişinin kendisini hangi cinsiyette tanımladığı ile ilgilidir."

"Cinsel yönelim ise kişinin hangi cinsle karşı cinsel ilgi ve yakınlık duyduğu ile ilgilidir. Cinsel yönelimi etkileyen biyolojik yatırımlar, cinsel organlar, genetik yapı ve hormonlar doğumdan önce belirlenir. Ancak doğuştan gelen bu özellikler cinsel yönelimin tek belirleyicisi değildir".

(Kaynak: İstanbul Psikiyatri Enstitüsü: <https://www.ipe.com.tr/tr/icerik/71/cinsel-yonelim>)

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir

devlet adamı	devlet insanı/yetkilisi/yönetici; devlet yönetiminde söz sahibi olan kişi
devlet baba	devlet
düşünce adamı	düşünce insanı
el oğlu, el kızı	yabancı kimse/yabancı
erkek adam	erkek
erkek gibi mert	mert
erkek sözü	söz ,sözünün arkasında
erkekçe konuşmak	doğru, dürüst konuşmak
erkeklığe sığmamak	insanlığa sığmamak
erkeklığe yedirememek	gururuna yedirememek
evde kalmış kız	evlenmemiş, bekar
fikir babası	fikir öncüsü; bir düşünceyi ilk olarak ortaya koyan kimse
görev adamı	görev insanı
halk adamı	halk insanı, içinden çıktığı halk kesiminin bütün özelliklerini yakından bilen, halk tarafından sevilen kimse
hanım evladı	ince, nazik, kibar, el üstünde büyütülmüş, çitkırıldım kimse
hanım hanımcık	sessiz, sakın,kibar; oturaklı davranışları olan
hin oğlu hin	kurnaz
hukuk adamı	hukuk insanı
insanoğlu	insan/insan nesli
iş adamı / iş kadını	iş insanı
işinin eri	işinin uzmanı/ ustası
kadın doktor, kadın mühendis, kadın şoför	doktor, mühendis, şoför
kadın kısmı	kadınlar
kadın namusu	namus
kadın/kız başına	tek başına
kadınlar hamamına çevirmek	kalabalık,gürültülü olmak; herkesin aynı anda ve yüksek sesle konuştuğu yer
kalıbının adamı olmak	kalıbının insanı olmak,özü sözü bir olmak, görünüşünden beklendiği gibi olmak
karı ağızlı	geveze, dedikoducu; dedikodu yapan
karı gibi ağlamak/gülmek	ağlamak / gülmek
kız almak/vermek, kız istemek	evlilik onayı almak, evlendirmek

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir

kız doğdu	sessizlik oldu
kızlık soyadı	evlilik öncesi soyadı
koca bulmak, kocaya varmak, kocaya vermek	eş bulmak, evlenmek
külhanbeyi	kabadayı
para babası	zengin, varlıklı
saçını süpürge etmek	fedakar olmak
sözünün eri	sözüne güvenilir
şamar oğları	eziyet edilen kişi
teknik adam	teknik kişi/ personel /tekniker
yılın adamı	yılın insanı, kişisi
zorun adamı	becerikli / kabiliyetli/ mücadeleci kişi

AYRIMCI ATASÖZLERİ

Atasözleri kültürel olarak dilimize yerleşmiş olmakla birlikte bazen toplumsal bir grubu veya bireyi odağına koyup ayrımcılık diliyle bilinçli veya bilinçsiz aşağılama aracı haline de dönüşebiliyor. İşte kadınları, kız çocuklarını ve ikilik dışı bireyleri olumsuz anlamda hedef alan şaka, fıkra, söz öbekleri/deyimler gibi cinsiyetçi ve/veya ayrımcı atasözlerini de kullanmayarak cinsiyetçi kalıp yargıların yeniden üretimine ve yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmayı bırakabiliriz.

Hatırlamamız ve farkındalığımız için ayrımcılığı yeniden üreten atasözlerine ve başta TDK olmak üzere çeşitli kaynaklardan derlenen açıklamalarına Duyarlı Sözlük içinde yer verildi.

AYRIMCI ATASÖZLERİ	AÇIKLAMALAR
Adam olana bir söz yeter.	Anlayışlı olan kimse için bir şeyin bir kez söylenmesi yeterli olur.
Ağaç yeşert meyve getirsin, oğlan büyüt ekmek getirsin.	Erkek evlat meyve veren ağaç gibidir, günü gelince evin geçim yükünü hafifletir.
Ağustostan sonra ekilen darıdan, kocasından sonra kalkan karıdan hayır gelmez.	Zamanında yapılmayan işten hayır gelmez.
Alma soysuzun kızını, sürer anasının izini.	Kişiliksiz, karactersiz,kötü yoldaki bir kadının kızı da aynı yoldan ilerler.
Ana gezer, kız gezer, bu çeyizi kim düzer.	Ailenin kurulması için herkes görev ve sorumluluklarını bilmeli ve bunları layığıyla yerine getirmelidir.
Ana kızına taht kurar, kız bahtı kocadan arar (veya ana kızına taht kurmuş, baht kuramamış).	Kocası iyi olmayan bir kadın, kendi ne kadar iyi olursa olsun, mutlu olamaz.
Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al.	Bir kızın karakterini öğrenmek isteyenler, anasının durumunu göz önüne alırlarsa aldanmamış olurlar.
Arı gibi eri olanın, dağ kadar yeri olur.	Erkekleri çalışkan olan aile ve toplumlar, her yerde bol kazanç elde ederler.
At beslenirken, kız istenirken.	At bakımlı olduğunda satılmalı, kız da güzelliği geçmeden evlendirilmelidir.

At binenin, kılıç kuşananın, kadın kullananın, kedi köpek doyuranındır.	Kendisinden yararlanan şey kimin elindeyse onun malıdır. Her şey onu gereği gibi kullanmasını bilene yakışır.
At ile avrada inan olmaz.	Kişinin sahip olduğu attan ve evlendiği kadından memnun olup olmayacağı önceden kestirilemez.
At ile avrat yiğidin bahtına.	Kişinin satın aldığı attan ve evlendiği kadından memnun kalıp kalmayacağı önceden kestirilemez, her ikisi de talihine kalmıştır.
Atın ölürse tay, karın ölürse kız al.	Sahip olacakların için her zaman yeni / taze olanı tercih et.
Avradı eri saklar, peyniri deri.	Kadını koruyup kollayan kocasıdır.
Avradın kazdığı kuyudan su çıkmaz.	Kadınlar ağır işlerde çalışamaz. Toprağı derin kazamaz bu nedenle derinlik isteyen kuyudan su da çıkaramaz.
Avrat var ev yapar, avrat var ev yıkar.	Öyle kadınlar vardır ki bir aileye düzen verir, mutluluk getirir; öyle kadınlar da vardır ki ailenin düzenini, mutluluğunu bozarlar.
Avrattan vefa, zehirden şifa beklenmez.	Kadın kısmi vefasızdır. Zehirden şifa olamayacağı gibi kadınlara güven olmaz.
Bebesi yok emecek, kocası yok dövecek, bu kız eve niye gelecek?	Kadının çocuğu ,kocası yoksa gidecek evi yurdu da olmaz.
Bekar gözüyle kız alma, yaya gözü ile at alma.	Bekar kimse o kadar isteklidir ki evliliğinde sağlıklı seçim yapamaz. Yaya giden kişi ise zorluk ve yorgunluk nedeniyle isabetli karar veremez.
Bekara karı boşamak kolaydır.	Bilgi ve deneyimi olmayan bir kimsenin işi hafife alması, önemsememesi, gereğince değerlendirememesi doğaldır.
Demir tavında dilber çağında.	Her iş zamanında ve uygun durumda yapılır.
Dişi köpek kuyruk sallamayınca, erkek köpek ardına düşmez.	Kadın istek göstermezse, yüz vermezse erkek onun peşine düşmez.
Dumansız baca, kahırsız koca olmaz.	Nasıl ki dumansız baca olmazsa eziyetsiz koca da olmaz. Kocanın eziyeti doğaldır.

Elinin hamuruyla, erkek işine karışmak.	Kadınlar, beceremeyeceği işleri yapmaya kalkışmamalı.
Er ekmeği, meydan ekmeği.	Kadın, kocasının kazancını rahatça yer.
Er olan ekmeğini taştan çıkarır.	Erkek geçim yolunu bulmak için en güç işlerle bile uğraşmaktan yılmaz.
Erine göre bağla başını, tencerene göre kaynat aşını.	Kadın davranışlarını içinde bulunduğu koşullara ve kocasının isteklerine göre ayarlamalıdır.
Erkeğin kalbine giden yol, midesinden geçer.	Kendini bir erkeğe beğendirmek isteyen kadın, ona güzel yemekler hazırlamalıdır.
Erkek getirmeyi, kadın yetirmeyi bilmeli.	Erkek çalışıp kazanmakla, kadın tasarruflu olmakla yükümlüdür.
Erkeksiz avrat, yularsız at.	Erkeğin kadın yaşamındaki eksikliği nedeniyle kadın ne yapacağını bilemez. Başına buyruk olur.
Erken evlenen döl alır, erken kalkan yol alır.	Yapılacak işe erken başlayan kazançlı çıkar. Erken evlenen birisi de çabuk çocuk sahibi olur. Yaşıtlarına göre daha ileridedir. Erken evlilik desteklenir.
Her buluttan yağmur yağmaz, her karından oğlan doğmaz.	Oğlan doğurmak marifet ister. Oğlan doğuran kadın takdir edilir.
Her kadın oğlan doğurmaz, er kadın oğlan doğurur.	Geleneksel anlayışa göre oğlan doğurmak kadına statü kazandırır.
İyi ipek kendini kırdırmaz, iyi kadın kendini dövdürmez.	Şiddet davranışlarını kadının hareketleri belirler. İyi kadın uysal olur, dayak yiyeceği ortamı yaratmaz.
Kadın kocasının çarığı, anasının sarığıdır.	Kadın kocasının çıkarıp attığı çarık gibi terk edilebilir ama anasının her zaman başının tacıdır. Kadının evlilik içindeki rolüne vurgu yapılır. Kadın kocasıyla birlikte hareket etmelidir.
Kadının fendi, erkeği yendi.	Kadınlar kurnazlıkta erkeklerden üstündürler.
Kadının şamdani altın olsa, mumu diyecek erkektir.	Kadın ne kadar bol, değerli çeyizle gelirse gelsin evin bütün eksiklerini erkek sağlar, giderlerini erkek karşılar, evi o geçindirir.

Kadının yüzünün karası, erkeğin elinin kınası.	Yolsuz ilişkiler kadınlar için hoş karşılanmadığı hâlde erkekler bu gibi ilişkilerden övünme payı çıkarırlar.
Karının dolaşığı, sabaha kor bulaşığı.	Kadının beceriksizi ev işlerini vaktinde yapmaz.
Kaşık düşmanı.	Kaşık şaka olarak kadın eş anlamına gelir (TDK), sadece tüketen, üretmeyen, işe yaramayan.
Kız beşikte, çeyiz sandıkta.	Kız daha beşikte veya kundakta iken çeyiz düzmeye başlamak gerekir.
Kız doğuran tez kocar.	Toplum ve ahlak kurallarına göre kız yetistirmek emek ister. Bu zorlu bir iştir.
Kızı kendi gönlüne bırakırsan, ya davulcuya ya zurnacıya varır.	Evlenme çağındaki kızı, büyüklere uyarlamazlarsa uygun olmayan birisiyle evlenir.
Kızını dövmeyen dizini döver.	Kızını gerektiği gibi eğitmeyen, ileride çok pişman olur.
Oğlan anası kapı arkası, kız anası minder kabası.	Eve gelin geldikten sonra oğlanın anası kapı dışarı edilecek kadar fazla görülür ama kızın anası baş köşeye oturtulur.
Oğlan anası,evin binası.	Ailenin adını sürdürecektir çocuğu doğurduğu için oğlan anasının yeri başkadır.
Oğlan atadan (babadan) öğrenir sofra açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi.	Erkek çocuk, erkeklerin yapması gereken şeyleri babasından, kız çocuk da kadınların yapması gereken şeyleri annesinden öğrenir.
Oğlan büyür koş olur, kız büyür hiç olur.	Oğlan çocuğu büyüyünce soyunun devamını sağlayacak duruma ulaşır. Kız çocuğu büyüdüğünde vaktinde evlilik yapmazsa hiçbir kıymeti kalmaz.
Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün.	Çoğu zaman doğacak çocuğun oğlan olması istenir, onun için oğlan doğuran kadın sevinir, kız doğuran kadın üzülür.
Oğlan yetir, kız yetir; ağır yükü sen götür.	Çocuk büyümek, evi yönetmek hep annenin görevi olduğundan anne olmak kolay iş değildir.

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir

Pekmezi küpten, kadını kökten al.	Yiyeceği en uygun ortamından almak gerektiği gibi eş olacak kadının da temiz ve soylu olanını almak gerekir.
Tarlayı düz al, kadını kız al.	Tarla alacak kimse bayırdan, engebeli yerden değil düz yerden almalıdır, evlenecek erkek de dul kadın değil, kız almalıdır.
Tarlayı taşlı, kızı kardeşli yerden almalı.	Tarlanın taşlısı, evlenilecek kızın kardeşlisi halk arasında daha yeğ tutulur.
Yuvayı diği kuş yapar.	Evin kadını anlayışlı, idareci ve tutumlu olursa ancak o zaman evde dirlik düzenlik sağlanır.

Sözlüklerde yer almasa bile ülkemizin farklı yörelerinde kullanılan ayrımcı atasözleri de bulunmaktadır.

Al atın iyisini yiyeceği bir yem, al avradın iyisini giyeceği bir don.
At alırsan binip al, kız alırsan bilip al.
Babaya dayanma, kariya güvenme.
Bir eve bir baca, bir kadına bir koca.
Bir kızı bin kişi ister, bir kişi alır.
Çirkin karı ev toplar, güzel karı düğün gezer.
El ağzına bakan, karısını tez boşar.
Erkeği vezir eden de rezil eden de karısıdır.
Erkeğin iyisi eşinden, kadının iyisi işinden belli olur.
Erkeğin maaşı, kadının yaşı sorulmaz.
Erkek iş başında, kadın aş başında belli olur.
Eski pamuk bez olmaz, dul avrat kız olmaz.
Et alırsan koldan, kız alırsan soydan.Ev alırsan tuğladan, kız alırsan Muğla'dan.
Evi ev yapan avrattır.
Her başarılı erkeğin arkasında bir kadın vardır.
Her kadının pişirdiği yenmez, diktiği giyilmez.
Kadın dediğin taktın mı koluna yakışmalı, çarptın mı duvara yapışmalı.
Kadın, erkeğin elinin kiridir.
Kadın kısmına sır verilmez.
Kadın kısmının saçı uzun, aklı kısa.
Kadın, erkeğin eşi, evin güneşidir.
Kadının bir aklı ,erkeğin dokuz aklı vardır.
Kadının hükmettiği evde mutluluk olmaz.
Kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin.
Kadının şerri, şeytanın şerrine eşittir.
Kadinsız ev olmaz.
Karıda vefa, borçluda sefa aranmaz.
Karısı ölene var, boşanana varma.
Kendinden aşağı kız al, kendinden yükseğe kız
Oğlan direktir, kız emektir.
Oğlan olsun deli olsun, ekmek olsun kuru olsun.
Oğlandır oktur, her evde yoktur.
Sinek kadar kocan olsun, yeter ki başında bulunsun.

CİNSİYETÇİ/AYRIMCI İFADELERDEN GÜNLÜK HAYATIMIZA YANSIMALAR

Günlük hayatımızda cinsiyetçi ve ayrımcı olduğunu fark etmeden kullandığımız birçok ifade bulunmaktadır. Dilimize yerleşmiş olsa bile bu ifadelerin ayrımcılığa yol açabileceğini düşünerek kullanmamayı tercih etmeliyiz.

Ağzına hiç yakışıyor mu? Kadın kısmı hiç küfür eder miymiş.
Anne olmamış bir kadın,yarım kadındır.
At gibi kadın.
Ayın ondördü gibi, fıstık gibi, lokum, taş gibi, körpecik kadın/kız, dilber, şuh kadın.
Ben bilmem eşim/beyim bilir.
Ben bilmem, bizim içişleri bakanı (Eşinden bahseden erkeğin söylemi) karar versin.
Ben taş fırın erkeğiyim bulaşık mı yıkayacağım?
Benim oğlum aslan parçası.
Bıldırcın gibi, bebek gibi, huri gibi, bir içim su, sülün gibi, taş bebek gibi kadın/kız.
Bırak bu karı, kız ayaklarınıBu nasıl saç kızım, erkek gibi olmuşsun.
Cami yıkılmış ama mihrabı yerinde.
Çapkınlık erkeğin fitratında vardır. Kadın dediğin azıcık sineye çekmeli.
Çocuk ağlıyor/kapı çalıyor bakıver.
Andropoza/menapoza girmiş.(Sinirlilik vb. halini tanımlarken toplum tarafından kullanılması halinde ayrımcı kabul edilir. Budurumların kişinin kendisini ifade ederken kullanılması ayrımcılık içermez.)
Dul kadın/hanım hareketlerine dikkat etmeli.
Eksik etek.
Elin oğlu aldığın diplomaya değil, yaptığın pilava bakar.
Eline erkek eli değmemiş.
Ellenmiş dillenmiş, onunla evlenilmez.
Erkeğin makyajı sakalıdır.
Erkeğin olduğu yerde, kadın hesap mı öder.
Erkek adam et yer.
Erkek adamın erkek çocuğu olur.
Erkek çocuk mavi, kız çocuk pembe giyer.
Erkek değil mi? Döver de, sever de.
Erkek Fatma / Ayşe gibi ağaca tırmanma.
Erkek gibi kadın.
Erkek kafeslemek, Kız tavlama, düşürmek.

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir

Erkekçe mücadele etmek/savaşmak.
Erkekler ağlamaz.
Erkeklik sende kalsın. Sen ağırbaşlılığını bozma.
Erkektir bu, gözü dışarı kayar. Elinde tutmasını bil.
Ev hanımı/kadını/kızı.
Evin direği/temeli/reisi erkektir.
Evinin kadını olmak.
Evleneceksek tarzına dikkat et. Kendine çeki düzen ver. Düzgün giyin.
Evlenilecek kadın var, eğlenilecek kadın var.
Futbol erkek oyunudur.
Gelin hanım/kız/hatun/karı/bacı.
Güzel bayan bir bakar mısın?
Hanım, yemek yok mu bu evde?
Her yer pırıl pırıl olmuş. Buraya kadın eli değmiş belli.
Hükümet gibi kadın.
İçki içemezsin, şort giyemezsin.
İşe alım mülakatlarında- çocuk sahibi olmayı düşünüyor musun?
Kadın başına bu saatte dışarı çıkılmaz.
Kadın dediğin geceleri dışarı çıkmayacak. kırsın dizini, evde örgü falan örsün.
Kadın dediğin mutfakta aşçı, sokakta hanımefendi.
Kadın dediğin parmağından yüzüğünü çıkarmayacak, başının bağı olduğu belli olacak.
Kadın doğulmaz, kadın olunur.
Kadın gibi meraklı olma.
Kadın için en iyi meslek öğretmenliktir.
Kadın kısmının saçı uzun, aklı kısadır.
Kadın olmasan, ben sana ne yapacağımı biliyorum.
Kadın öyle herkesin içinde kahkaha atmayacak, ayıp denen bir şey var.
Kadın teknolojiiden anlamaz.
Kadın var kadıncık var. Sen de kadın mısın?
Kadın yerini bilecek.
Kadına araba emanet edilmez.
Kadından yönetici olmaz.
Kadınlar Allahın emanetidir. Onlara sahip çıkmamız gerek.
Kadınlar çiçektir.
Kadınların ırz ve namuslarını erkekler korur.
Kadınlığını kullan biraz.
Kadınsın ya çok duygusalsın, biraz erkek gibi düşün.

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir

Karıya kıza daldı, işi gücü unuttu.
Karta kaçmış kız/Kız kurusu kolay kolay evlenemez.
Kız dizini kır, otur evinde.
Kız gibi araba, gıcır gıcır, yepyeni.
Kızım misafire çay koy.
Kızım, ağabeyin/ baban gelince kahvaltısını /yemeğini hazırla.
Kızlar açık saçık giyinmiş.
Kocam isterse çalışabilirim.
Kocan için süslen, makyaj yap, güzel giyin, yemeğini, temizliğini eksik etme.
Komşum Kürt'tür/ Alevidir/ İngilizdir/ ama iyi insandır.
Kötü yola düşmüş kadın.
Maaşım senden yüksek, sen de erkek misin?
Madam gibi değil, adam gibi yaşamak.
Mahalle karısı gibi şirretlik etme.
Melekleri kışkandıracak kadar temiz ve iffetli kadınsın.
Müşteriyi ikna etmek için biraz dekolteli giyin.
Namusu kirlendi artık evlenemez.
Nasıl dayak yersin? Erkekliğinden utan.
Ne biçim erkeksin/ kadınsın.
Neden pembe giydin? pembe kız rengidir.
O makinede sen çalışma, yoksa tırnağın kırılır.
Saçını kestir. Ailem uzun saçlı erkek istemez.
Sana güveniyoruz ama çevreye güvenmiyoruz.
Senin gibi hanım bir kıza yakışıyor mu?
Sokak kadını gibi davranıyorsun.
Şimdi bir şey derdim de dua et kızsın/kadınsın.
Tacize uğradığın gün ne giymiştin?
Yemeğin salçalısı, kadının kalçalısı makbuldür.
Yumurta gibi erkek/oğlan, pek güzel

KAYNAKÇA:

- UNDP Toplumsal Cinsiyete Duyarlı İletişim Rehberi
<https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/toplumsal-cinsiyete-duyarli-iletisim-rehberi-0>
- KHAS Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Yazım Rehberi
https://dev-khas.khas.edu.tr/wp-content/uploads/2022/03/Gender-Sensitive-Writing-Guide_1.pdf
- Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Kavramları
Toplumsal Cinsiyet Kavramları
https://www.youtube.com/watch?v=jxw68zHFMbw&list=RDjxw68zHFMbw&start_radio=1&rv=jxw68zHFMbw&t=7
- UNESCO. UNESCO's Gender Mainstreaming Implementation Framework: Baseline definitions of key concepts and terms.
<https://unesdoc.unesco.org/images/0013/001318/131854e.pdf>
- UNWomen Gender Inclusive Glossary
https://www.unwomen.org/en/digital-library/genderterm?gclid=CjwKCAiAkrWdBhBkEiwAZ9cdcGJ4gUifdSQxY-QL4fL0zLEkIY6VtDjH3XpKV5s9_XnTe-az0uYRtnBoC-v4QAvD_BwE
- UN Guidelines for Gender Inclusive Language
<https://www.un.org/en/gender-inclusive-language/guidelines.shtml>
- EIGE Test Your Knowledge on Gender Sensitive Communication:
<https://eige.europa.eu/publications/gender-sensitive-communication/test-your-knowledge>
- EIGE Toolkit on Gender Sensitive Communication (2019)

https://eurogender.eige.europa.eu/system/files/events-files/toolkit_on_gender-sensitive_communication_eige_2019.pdf

- Eşit Sözlük
<https://esitsozluk.com>
- Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi 5 (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği) 2023 Özet Raporu:
Goal 5 infographic, source: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2022/>
- Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Küresel Raporu 2023 (Global Gender Gap Report 2023):
https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2023.pdf
- Bilinçli/Bilinçsiz Önyargı Tanımlarına Derinlemesine Ulaşmak İsteyenler için Öneri Kaynak Makale:
Bilinçsiz Önyargı: Tanımı ve Önemi (Y. Suveren) (Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry 2022; 14(3):414-426)
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2092588>
- Türkiye Barolar Birliği Yayını: Hak Savunucusu Avukatlar için Toplumsal Cinsiyet Rehber Kitap Serisi
https://ihem.barobirlik.org.tr/Contents/Upload/4---Toplumsal-Cinsiyet_mjntrzf.mmq.pdf
- Aysun Berk Yılmaz; Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Toplumsal Cinsiyet Algısı Türk Atasözleri ve Deyimlerinin Cinsiyetçi Roller Üzerinde Etkisi 2019,2(1):69-90.
- Hanife Nâlân Genç; Atasözlerinde ToplumsalCinsiyet Algısı Olarak Kadın. Folklor/ Edebiyat Cilt 24 Sayı 94 2018/2

- Atasözleri ve Deyimlerde TC İmgesi. Serap Ejder Apay, Betül Uzun Özer. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. Cilt 13 Sayı 72 Ağustos 2020
- Ömer Asım Arsoy> Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü
- TDK> Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü.
- İsmail Parlatır > Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü
- Feridun Fazıl Tülbendci > Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü
- atasozlerianlamlar.com

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir

#BİRLİKTE GÜÇLÜYÜZ

+90 312 285 20 47
+90 530 660 95 83

Çiğdem Mahallesi 1551 Cadde No: 14/A Çankaya - ANKARA

/cigdemimdernegi